

सरस्वती लामिछानेले गाएका गीतको अध्ययन

सरस्वती लामिछानेले गाएका गीतको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा
सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष
दसौं पत्र (५४०-६) को
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

अध्ययनपत्र

प्रस्तोता

राजेश्वरी कार्की

रो.नं. १३/२०७०

त्रि.वि.द.नं. १९-१-४८-२०७६-२०००

परीक्षा रो.नं. ४८००१७

नेपाली विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस

पोखरा

२०७४

राजेश्वरी कार्की

२०७४

निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, पृथ्वीनारायण क्याम्पसअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षकी विद्यार्थी **राजेश्वरी कार्की**ले **सरस्वती लामिछानेले गाएका गीतको अध्ययन** शीर्षकको अध्ययनपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । म यस शोध कार्यबाट सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
प्रा.डा.कुसुमाकर न्यौपाने
नेपाली विभाग
पृथ्वीनारायण क्याम्पस,
पोखरा

मिति : २०७४ कार्तिक १५ गते

कृतज्ञता ज्ञापन

लोक जीवनको सरल र लयात्मक अभिव्यक्ति लोकगीत हो । लोक मानसका अन्तर मनका स्वतस्फूर्त अभिव्यक्तिले लयात्मक रूप दिई भाषामा प्रकट भएपछि लोकगीतले आफ्नो स्वरूप धारणा गर्दछ । लोकगीतमा मानवमा रहेका प्रेम, करुणा, आशा, निराशा तथा लोकको चालचलन, विधि, व्यवहार, आस्था र मान्यताको सजीव चित्र प्रस्तुत भएको हुन्छ । लोक जीवनका सुन्दर चित्रलाई सुमधुर लय र भाकाको माध्यमबाट जनमानसको हृदयमा प्रतिबिम्बित गर्न क्रियाशील कलाकर्मीको प्रतिभा र साधनाको मूल्याङ्कन हुनु आवश्यक हुन्छ । सोही अभिप्रायले प्रस्तुत सरस्वती लामिछानेले गाएका गीतहरूको अध्ययन शीर्षकमा यो अध्ययन पत्र तयार पारिएको हो ।

प्रस्तुत अध्ययनपत्र तयार पार्ने क्रममा मैले आदरणीय गुरु वर्ग, घरपरिवार तथा मित्रजनबाट अमूल्य सहयोग, सुझाव र प्रेरणा प्राप्त गर्न सफल भएकी छु । सर्वप्रथम अध्ययनको शीर्षक चयनदेखि अध्ययन कार्यको अन्त्यसम्म आवश्यक सल्लाह, सुझाव र मार्गनिर्देशन गर्नुहुने यस अध्ययनपत्रका निर्देशक प्रा.डा. कुसुमाकर न्यौपानेप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । अध्ययन प्रस्तावलाई स्वीकृत गरी आवश्यक सुझावसहित अध्ययनको सुअवसर प्रदान गरिदिनु भएकोमा नेपाली विभागका विभागीय प्रमुख कृष्णप्रसाद पौडेल र नेपाली विभागप्रति आभार प्रकट गर्दछु । अध्ययनपत्र लेखनको कार्यमा आवश्यक पर्ने जानकारी तथा श्रव्यदृश्य सामग्री उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने यस अध्ययनपत्रका मुख्यपात्र सरस्वती लामिछानेप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । जीवनको प्रारम्भदेखि वर्तमानसम्म पठनपाठनलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्न मलाई निरन्तर प्रेरणा दिनुहुने ममतामयी आमा हिरा कार्की र बुबा पूर्णबहादुर कार्कीको योगदानलाई सधैं श्रद्धापूर्वक स्मरण गर्न चाहन्छु । अध्ययन कार्यलाई छिटो सम्पन्न गर्न र अध्ययन कार्यको पूर्णताका लागि सहयोग गर्नुहुने मित्र सीता श्रेष्ठ, रीता रोक्का, असफल गौतमप्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । प्रत्यक्ष र परोक्ष रूपमा जुन अध्ययनका लागि मैले सामग्री सङ्कलन गर्ने ती सबै सामग्री सङ्कलनमा सहयोग पुऱ्याउने गुरुवर्ग, मित्रप्रति आभारी छु । शोधपत्रलाई यथासम्भव स्तरीय बनाउन मन, वचन र कर्मले सुझाव सल्लाह दिएर प्राविधिक सहयोग गर्ने गण्डकी हाई-टेक प्रा.लि.बगरकी अनु बराल, सामग्री उपलब्ध गराउन सहयोग गर्ने पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय पुस्तकालयका कर्मचारीलगायत सम्पूर्णमा धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत अध्ययनपत्रको मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, नेपाली विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

वि.सं. : २०७४ कार्तिक १४

ई.स. ३१/१०/२०१७

राजेश्वरी कार्की

विषय सूची

स्वीकृतिपत्र

निर्देशकको सिफारिस पत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

परिच्छेद : एक
अध्ययन परिचय

१.१ विषय परिचय	१
१.२ अध्ययनपत्रको शीर्षक	२
१.३ अध्ययनको प्रयोजन	२
१.४ समस्या कथन	२
१.५ उद्देश्य कथन	३
१.६ पूर्वकार्यको विवरण	३
१.७ अध्ययनको औचित्य	४
१.८ अध्ययनको क्षेत्र र सीमा	५
१.९ अध्ययन विधि	५
१.१० परिच्छेद विभाजन	५

परिच्छेद : दुई
लोकगीतको सैद्धान्तिक चिनारी

२.१ लोक साहित्यको चिनारी	६
२.२ लोक साहित्यका विधा	६
२.२.१ लोककथा	७
२.२.२ लोकनाटक	७
२.२.३ गाउँखाने कथा	७
२.२.४ उखान	८
२.२.५ टुक्का	८
२.२.६ लोकगाथा	९

२.३ लोकगीतको चिनारी	१०
२.४ लोकगीतको परिभाषा	१०
२.५ लोकगीतका प्रमुख तत्त्वहरू	११
२.५.१ सन्दर्भ	१२
२.५.२ विषयवस्तु र भाव	१२
२.५.३ भाषा	१२
२.५.४ स्थायी, अन्तरा र थेगो	१३
२.५.५ लय	१३
२.५.६ शैली	१४
२.६ लोकगीतका विशेषता	१४
२.६.१ सरल र सहज	१४
२.६.२ मौखिक र श्रुतिपरम्परामा आधारित	१४
२.६.३ रचनाकार र रचनाकाल अज्ञात	१४
२.६.४ सङ्गीतात्मक	१५
२.६.५ परिवर्तनशील	१५
२.७ लोकगीतका प्रकार	१५
२.७.१ बाह्रमासे गीत	१५
२.७.२ श्रमगीत	१५
२.७.३ पर्वगीत	१६
२.७.४ संस्कार गीत	१६
२.८ निष्कर्ष	१६

परिच्छेद : तीन

सरस्वती लामिछानेको व्यक्तित्व र कृतित्व परिचय

३.१ सरस्वती लामिछानेको व्यक्तित्व	१८
३.१.१ पारिवारिक पृष्ठभूमि	१८
३.१.२ जन्म, बाल्यकाल र शिक्षा	१९
३.१.३ दाम्पत्य जीवन र परिवार	२०
३.१.४ गायन प्रेरणा र प्रारम्भ	२०

३.१.५ स्वभाव र रुचि	२०
३.१.६ अविस्मरणीय क्षण	२०
३.२ सरस्वती लामिछानेको बहुआयामिकता	२१
३.३ कृति र संलग्नता	२३
३.४ प्राप्त पुरस्कार र सम्मान	२४

परिच्छेद : चार
सरस्वती लामिछानेले गाएका गीतको अध्ययन

४.१ सरस्वती लामिछानेले गाएका गीत	२६
४.१.१ 'भन्न नसकेर' गीतको अध्ययन	२६
४.१.२ 'अलिअलि रङ्ग छ' गीतको अध्ययन	२७
४.१.३ 'अँधेरीमा जूनतारा' गीतको अध्ययन	२७
४.१.४ 'पापी मायाले' गीतको अध्ययन	२८
४.१.५ 'आऊ माया सरर' गीतको अध्ययन	२८
४.१.६ 'माया लाउँदैन र ?' गीतको अध्ययन	२९
४.१.७ 'सम्झी रुदैछु' गीतको अध्ययन	३०
४.१.८ 'उपन्यास' गीतको अध्ययन	३०
४.१.९ 'चढ्यो चढ्यो जवानी' गीतको अध्ययन	३१
४.१.१० 'फुल्यो सुनाखरी' गीतको अध्ययन	३२
४.१.११ 'आउनी जानी बसैको' गीतको अध्ययन	३२
४.१.१२ 'कम्मर दुख्न थाल्यो' गीतको अध्ययन	३३
४.१.१३ जागिर ठूलै होला गीतको अध्ययन	३४
४.१. १४ 'अमेरिका भन्ने ठाउँमा ओवामाको देश' गीतको अध्ययन	३४
४.१.१५ 'देउरालीको चौतारी' गीतको अध्ययन	३५
४.१.१६ 'खाली पाउँले हिँडिउला' गीतको अध्ययन	३६
४.१.१७ 'सहकारीकी नानी' गीतको अध्ययन	३६
४.१.१८ 'बाबाजीको आँगनी' गीतको अध्ययन	३७
४.१.१९ 'मादलको ताल' गीतको अध्ययन	३८

४.१.२० 'तिरिरी बासुरी धुन' गीतको अध्ययन	३८
४.२ सरस्वती लामिछानेका गीतको वर्गीकरण	३९
४.२.१ एकल गीत	४०
४.२.२ दोहोरी गीत	४०
४.२.३ पर्व गीत	४१
४.३ सरस्वती लामिछानेका गीतमा अभिव्यक्त विषयवस्तु र भाव	४२
४.३.१ मायाप्रेम	४२
४.३.२ स्वदेश प्रेम	४४
४.३.३ नारीका वेदना	४५
४.३.४ सामाजिक विपन्नताको चित्रण	४६
४.३.५ लोक जीवनको यथार्थ प्रतिबिम्ब	४७
४.३.६ वियोगको प्रस्तुति	४७
४.४ सरस्वती लामिछानेका गीतका विशेषताहरू	४८
४.४.१ सरलता र लयात्मकता	४८
४.४.२ प्रश्नोत्तरात्मकता	४९
४.४.३ अनुप्रासमयता	५०
४.४.५ लोकतत्त्वको प्रधानता	५०
४.५ निष्कर्ष	५१
परिच्छेद : पाँच	
निष्कर्ष	
५.१ सारांश	५३
५.२ निष्कर्ष	५४
५.३ सुभाउ	५५
परिशिष्ट खण्ड	
सरस्वती लामिछानेले गाएका गीतको सङ्कलन	५७-८८
अन्तर्वार्ता	८९
सरस्वती लामिछाने संलग्न विभिन्न साङ्गीतिक कार्यक्रमका केही फलक	९१
सन्दर्भ सूची	९२